

Спеціалізованій вченій раді
ДФ 58.082.090
Західноукраїнського
національного університету

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОЇ ОПОНЕНТКИ –
кандидатки юридичних наук, професорки
Черняк Олени Юріївни на дисертацію
ГЛУЩЕНКО Інни Володимирівни
«ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МАЛОЛІТНІМИ ТА
НЕПОВНОЛІТНІМИ ОСОБАМИ»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 Право**

Актуальність теми дисертаційного дослідження Інни Володимирівни Глущенко «Відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами» пояснюється тим, В умовах розбудови правової держави та громадянського суспільства в Україні особливого значення набуває забезпечення ефективного механізму захисту майнових та особистих немайнових прав громадян. Одним із центральних інститутів, покликаних виконувати цю функцію, є інститут відшкодування шкоди (деліктні зобов'язання). Водночас проблематика цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану особами, які не володіють повним обсягом дієздатності – малолітніми та неповнолітніми, – залишається однією з найбільш складних та дискусійних у цивілістичній доктрині. Це зумовлено необхідністю віднайдення справедливого балансу між інтересами потерпілого, який має законне право на повне відшкодування збитків, та гуманістичними засадами захисту прав дитини, враховуючи її вікові психофізіологічні особливості та роль інституту сім'ї у процесі виховання. Саме зазначені вище чинники й обумовлюють актуальність обраної теми дисертаційного дослідження І.В. Глущенко.

Дисертацію виконано відповідно до тем науково-дослідної роботи кафедри цивільного права і процесу Західноукраїнського національного університету: «Гармонізація цивільного законодавства України з правом

Європейського Союзу» (державний реєстраційний номер – 0118U003550), «Оновлення приватного права України в умовах євроінтеграційних процесів» (державний реєстраційний номер – 0122U201568).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, мають достатній ступінь обґрунтованості, що засвідчує опрацювання дисертанткою в повній мірі відповідного емпіричного матеріалу, нормативно-правових актів України, судової практики, наукових праць як українських, так і зарубіжних вчених. Дисертаційна робота ґрунтується на спеціальних та загальних методах пізнання. Ґрунтовною є методологічна основа дослідження І.В. Глущенко, яка вміло використовує широкий спектр загальнонаукових та спеціальних методів пізнання правових явищ, зокрема, формально-юридичний, герменевтичний, порівняльно-правовий, метод аналогії, тощо. Варто також відмітити, що для утвердження необхідного рівня наукової новизни дисертаційного дослідження інформаційною та емпіричною базою дослідження стали судові рішення з окремих справ національних судів, а також справи Європейського суду з прав людини.

Дисертаційне дослідження базується на комплексному, системному підході, характеризується відповідним рівнем наукових узагальнень. Фундаментальність та комплексність роботи виявляється у всебічному та поступовому вивченні дисертанткою предмету дослідження. Таким чином, емпіричний матеріал дослідження характеризується належним рівнем репрезентативності, що позитивно вплинуло на обґрунтованість та достовірність наукових положень, рекомендацій та висновків проведеного дослідження.

Дисертація І.В. Глущенко за своїм оформленням відповідає вимогам МОН України. Структура дисертації відповідає логіці поставлених завдань, об'єкту та предмету дослідження та складається з вступу, трьох розділів, що об'єднують шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та

додатків. Всі розділи та підрозділи за своїм змістом і висновками, перспективами подальшого дослідження і використання для розвитку доктрини цивільного права у цій сфері слід назвати вагомими і вдало викладеними, що дозволило простежити процес втілення ідей і думок авторки в тексті наукової роботи, виділити найбільш обґрунтовані позиції, а також питання, які потребують подальшого доктринального дослідження.

Ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження дає підстави для висновку, що текст дисертації в повному обсязі відповідає меті дослідження, а поставлені завдання авторкою успішно виконані.

У дисертації І.В. Глущенко на підставі проведеного системного наукового дослідження висунуто і обґрунтовано низку наукових ідей та теоретично-практичних конструкцій, сукупність і достатній рівень розробки яких дозволяють кваліфікувати цю працю як завершене наукове самостійне дослідження.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним науковим дослідженням теоретичних і практичних основ відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами. Ступінь новизни визначається формулюванням і розвитком наукових положень і отриманням нових висновків щодо відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами.

У **Розділі 1 «Загальнотеоретичні проблеми деліктних зобов'язань малолітніх та неповнолітніх осіб»** дисертанткою розглянуто поняття та систему деліктних зобов'язань у цивільному праві України, визначено правовий статус суб'єктів у зобов'язаннях із відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами.

Слушним та обґрунтованим є висновок авторки про те, що окрім батьків (усиновлювачів), осіб, які за законом здійснюють виховання малолітніх та неповнолітніх осіб, до боржників у деліктних зобов'язаннях пропонується включити й осіб, які здійснюють нагляд за малолітніми та неповнолітніми особами. Зокрема, заклади освіти, приватні особи, які на підставі договору з

батьками чи особами, які їх замінюють, здійснюють нагляд за малолітніми та неповнолітніми особами.

Важливим з теоретичної точки зору є висновок про те, що на відміну від договірних зобов'язань, в яких сторони зазвичай діють для досягнення мети – набуття прав та обов'язків, у зобов'язаннях із завдання шкоди малолітніми та неповнолітніми особами, мета відсутня, права та обов'язки виникають із моменту завдання шкоди. Під метою правочину розуміється намір осіб, які вчиняють правочин, що полягає в досягненні правового результату, передбаченого умовами правочину. У деліктних зобов'язаннях такого наміру немає, адже у своїй більшості малолітні та неповнолітні особи завдають шкоду не усвідомлюючи наслідків, а відтак жодного правового результату (мети) вони не досягають.

З точки зору практики актуальною вважаю пропозицію авторки про доповнення абз. 2 ч. 1 ст. 1178 ЦК України вказівкою на неплатоспроможність батьків (усиновлювачів), осіб, які за законом здійснюють виховання.

У Розділі 2 «Відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами. Підстави (умови) звільнення від обов'язку відшкодувати шкоду» дисертанткою системно розглянуто умови відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами, а також підстави звільнення від обов'язку відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами.

Оціненним є висновок авторки про те, що протиправну поведінку малолітніх та неповнолітніх осіб слід характеризувати крізь зовнішню, об'єктивно виражену ознаку дії, а також бездіяльність, що характеризують одну й ту саму сутність – настання шкідливих наслідків. При цьому, такі наслідки можливо розглядати і при вчиненні необхідної оборони – нападу чи захисту.

В контексті розглядуваного розділу важливе значення також має обґрунтування автором позиції про те, що бездіяльність батьків сама по собі не викликає завдання шкоди малолітніми чи неповнолітніми особами, вона завжди пов'язана з діями останніх. Такий причинний зв'язок виражається у тому, що

через неналежне виконання батьками своїх батьківських обов'язків щодо виховання дітей, останні завдають шкоду третім особам. Авторка вважає, що хоч збитки виникають із активних дій малолітніх чи неповнолітніх осіб, однак такі діяння є наслідком бездіяльності батьків.

Також заслуговує на увагу точка зору авторки щодо випадку та непереборної сили, що характеризуються як психічне ставлення малолітньої чи неповнолітньої особи до своєї поведінки, у якій не передбачається (не усвідомлюється) протизаконність своїх дій та їх правових наслідків. Правовий випадок характеризується як відсутність вини малолітньої чи неповнолітньої особи, яка вчинила протиправну дію (бездіяльність).

У Розділі 3 «Відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами в контексті гармонізації цивільного законодавства» досліджено виконання зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами, як спосіб реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, а також встановлено важливість гармонізації законодавства у сфері деліктної відповідальності малолітніх та неповнолітніх осіб до стандартів Європейського Союзу.

В контексті розглядуваного розділу важливе значення має висновок про те, що вимоги потерпілого щодо відшкодування шкоди, завданої малолітньою та неповнолітньою особою з урахуванням індексу інфляції, відповідно до ст. 625 ЦК України, буде можливою лише за умов відшкодування збитків у грошовій формі, а також у разі прострочення зобов'язання, відповідно до умов ст. 612 ЦК України. У разі відсутності цих умов, вимога про збільшення до сплати розміру відшкодування шкоди, завданої малолітніми та/чи неповнолітніми особами з врахуванням індексу інфляції, відповідно до ст. 625 ЦК України не допускається.

Також заслуговують на увагу запропоновані авторкою зміни до національного цивільного законодавства в контексті процесів рекодифікації цивільного законодавства.

Науковою оригінальністю та значимістю відзначаються й інші висновки та положення дисертаційної роботи.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження І.В. Глущенко полягає в тому, що викладені в дослідженні положення, висновки можуть бути використані: *у нормотворчій сфері* – для удосконалення положень чинного законодавства, якими передбачається обов'язок відшкодувати шкоду, завдану малолітніми чи неповнолітніми особами; *у науково-дослідній сфері* – для подальшого розвитку деліктних зобов'язань і положень цивільного законодавства України щодо відшкодування шкоди, завданої малолітніми чи неповнолітніми особами; *у правозастосовчій діяльності, зокрема, під час розгляду і вирішення судами справ про відшкодування шкоди, завданої малолітніми чи неповнолітніми особами; в освітньому процесі* – при викладанні та підготовці підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій з дисципліни «Цивільне право».

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Детальне ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження І.В. Глущенко, опублікованими працями за темою дисертації надає можливість зробити висновок про повноту дослідження та розкриття тематики, що зокрема, підтверджується тим, що основні теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження відображено в 11 наукових публікаціях, серед яких: 7 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в іноземному виданні, тези доповідей на 3 наукових конференціях.

Оцінка змісту дисертації. Дисертаційне дослідження І.В. Глущенко підкреслює, що робота містить результати її особистих досліджень. Висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, одержані авторкою особисто.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело (список використаних джерел складає 198 найменувань),

варто також відзначити опрацьовану авторкою судову практику, що одночасно підкреслює достовірність зроблених висновків.

Дисертаційне дослідження І.В. Глущенко містить посилання на згадані авторкою у тексті джерела інформації в разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; авторкою дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано повну й достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методики дослідження.

У дисертаційному дослідженні не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного дослідження.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи в цілому дисертаційне дослідження І.В. Глущенко на тему «Відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами», варто зазначити, що окремі його положення, як і будь-якої іншої дисертаційної роботи, є спірними і надають підґрунтя для подальшої наукової дискусії або потребують додаткової аргументації під час публічного захисту дисертації.

1. Потребує додаткового обґрунтування позиція авторки про те, що усиновлювачі, опікуни та піклувальники, у тому числі прийомні батьки, у яких малолітня чи/та неповнолітня особа перебувала тривалий час на вихованні, зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану цими особами протягом трьох років після скасування усиновлення (опіки чи піклування) або усунення їх від виконання функцій опікуна чи піклувальника, у випадках недоведення, що шкода не є наслідком невиконання ними батьківських обов'язків, в частині **пояснення темпоральних показників тривалості виховання**, а також визначення власне **трирічного строку** після скасування усиновлення або усунення від виконання функцій опікуна чи піклувальника. Також в цьому контексті виникає питання чи будуть батьки, які позбавлені батьківських прав, також нести відповідальність за своїх малолітніх чи неповнолітніх дітей протягом трьох років з моменту такого позбавлення.

2. У текст дослідження авторка стверджує, що «у разі неплатоспроможності батьків (усиновлювачів) або опікунів чи іншої особи, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи, суд на власний розсуд має право розпорядитися майном, яке є у власності малолітньої особи, для покриття завданих збитків. У зв'язку із чим потребує додаткового дослідження питання щодо майнових наслідків для малолітньої особи, яка спричинила шкоду в межах відносин із дрібних побутових правочинів (до прикладу, коли малолітня особа навмисно пошкодила товар в магазині, пошкодила майно на ігровому майданчику, тощо), зважаючи на складність розуміння та неоднозначність поняття дрібного побутового правочину.

3. В контексті визначення можливості усвідомлення наслідків своїх дій малолітніми та неповнолітніми особами, авторка стверджує, що «у справах із завдання шкоди малолітніми та неповнолітніми особами, суд повинен з'ясовувати усі обставини справи, в тому числі причини складного причинно-наслідкового зв'язку завдання шкоди та більшою мірою застосовувати європейську практику та правила наслідкового зв'язку, адже в силу вікового розвитку, малолітні чи неповнолітні особи **можуть не усвідомлювати наслідків своїх дій**, відтак, відповідно, сума відшкодування (компенсації) моральної шкоди може бути надто високою».

Разом із тим у висновках авторка вказує, що «пряме волевиявлення розуміється у **навмисних** діях малолітніх та неповнолітніх осіб. Непряме – у випадках, коли особи є учасниками завдання шкоди та **несвідомо або під загрозою** перед іншими особами стають учасниками завдання шкоди. Мовчазне волевиявлення – беззаперечна участь у завданні шкоди». У зв'язку із чим виникає питання про можливість встановлення факту усвідомлення наслідків своїх дій, впливу цього факту на розмір відшкодуваної шкоди батьками або іншими уповноваженими особами, або ж можливості розподілення такого обов'язку з відшкодування у випадку, коли малолітня або неповнолітня особа усвідомлювала наслідки таких дій, між батьками (піклувальниками, опікунами) в межах майна, яким володіє малолітня або неповнолітня особа.

4. В цілому погоджуючись із висновком авторки про те, що національна судова практика не часто звертається до доктрини «справедливої сатисфакції», авторка наголошує, що судам потрібно більше застосовувати європейський підхід справедливої сатисфакції при розгляді судових справ про відшкодування шкоди завданої малолітніми та неповнолітніми особами, варто, однак, вказати таке. У тексті дослідження авторка відмежовує поняття «компенсація моральної шкоди», «відшкодування шкоди» «справедлива сатисфакція». Однак, якщо з точки зору застосовуваних юридичних конструкцій та наукових розвідок поняття компенсації та відшкодування знаходять свої відображення та тлумачення, то поняття сатисфакції є непритаманним національному правопорядку та доктрині цивільного права. У зв'язку із чим робота потребує, на моє переконання, авторського тлумачення поняття «справедлива сатисфакція» із визначенням доцільності (недоцільності) запровадження його застосування в оновленому цивільному законодавстві.

Погоджуючись із важливістю дослідження гармонізації законодавства у сфері деліктної відповідальності малолітніх та неповнолітніх осіб до стандартів Європейського Союзу, однак маю зазначити, що в тексті підрозділу 3.2. авторка досліджує норми Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод, а також аналізує практику ЄСПЛ. Погоджуючись із тим, що ЄС визначає відповідну Конвенцію складовою правопорядку ЄС, все ж доцільним вбачаю в межах дослідження аналіз Регламенту про право, що застосовується до недовірних зобов'язань (Рим II), де не міститься окремої норми щодо деліктної відповідальності малолітніх та неповнолітніх осіб, однак, мова йде про важливість дослідження загальних колізійних прив'язок, але з важливими особливостями щодо дієздатності та відповідальності батьків та інших уповноважених осіб.

Разом з тим, зазначені вище зауваження та дискусійні положення роботи не знижують в цілому високого наукового рівня дисертаційного дослідження І.В. Глущенко.

Загальний висновок. Дисертація Глущенко Інни Володимирівни на тему «Відшкодування шкоди, завданої малолітніми та неповнолітніми особами» є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що у своїй сукупності мають значення для розвитку науки цивільного права, приватного права в цілому та правозастосовної практики.

Дисертація І.В. Глущенко виконана і оформлена відповідно до вимог, передбачених Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), відповідає пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Здобувачка Глущенко І.В. заслуговує на присудження їй освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Офіційна опонентка –

професорка кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидатка юридичних наук,
професорка

Олена ЧЕРНЯК

підпис «ЗАСВІДЧУЮ»
вчена секретарка вченої ради
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Світлана ЯКИМЧУК